ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА, СВЪРЗАНИ С ИЗПОЛЗВАНЕТО НА СПЕЦИАЛНИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА ПО НК НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Камен Новиков*

Използването на специални разузнавателни средства (СРС) е способ за доказване, който заема особено място сред останалите способи, уредени в Глава 14, разд. VIII от НПК. Причините за това са много и разнородни – специфичните характеристики на СРС, различаващи ги от останалите принудителни способи за доказване, множеството наказателнопроцесуални и конституционноправни проблеми, свързани с използването им, а също така и огромния обществен интерес към тях в последните години, свързан с драстичното увеличение на използването им.

Настоящото изследване няма за цел да изследва същността на СРС, нито реда и условията за прилагането им. Негов обект е уредбата в Наказателния кодекс (НК) на престъпленията, свързани със събирането и използването на информация (какъвто способ са и СРС)

Този материалноправен въпрос е не по-малко важен от останалите чисто процесуални въпроси, засягащи СРС, тъй като той е част от основния проблем свързан с този способ за доказване – защитата на правата на гражданите и същевременно ефективна борба с престъпността.

В НК има значителен брой престъпления, свързани с непозволено събиране или използване на информация. Тези посегателства могат да бъдат разделени условно в 4 групи:

1. Престъпления, свързани със събиране или разгласяване на информация. За деянията от тази първа група е характерно, че в събирането или разгласяването на информация се изразява самата същност на изпълнителното деяние: чл. 104, 171, 171а, 224, 284, 357, 359, 360. При тези престъпни посегателства информацията е предмет или средство на престъплението, чрез действието на което или чрез въздействието върху което се засягат различни по вид обществени отношения: външната сигурност на страната, правата на гражданите (в частност неприкосновеността на кореспонденцията), икономически интереси, служебната и държавна тайна. При това по чл. 104, 171, 171а и 224 е престъпно и самото събиране на информацията, а в останалите хипотези достъпът до нея е получен законосъобразно, но разпространяването на сведенията е неправомерно.

---

* Камен Новиков е роден през 1977 г. в гр. София. Завършил е Немската езикова гимназия „Проф д-р Константин Гълъбов" в гр. София през 1995 г. През 2002 г. се дипломира в СУ „Св. Климент Охридски" специалност „Право". От 2004 г. до момента е вписан и работи като адвокат.

2. Във втората група се включват престъпления, при които става дума за общественоопасно използване на вече събрана информация, като законодателят предпоставя, че информацията е законосъобразно събрана, но е неправомерно придобита и разгласена от дееца (чл. 148а, НК), или е само неправомерно разгласена (чл. 273 и 284а, НК). И от тези текстове може да се направи заключение, че разгласената информация е средството, чрез което се засягат различни обекти: честта и достойнството на гражданите (чл. 148а, НК.)[1], реда на управление (чл. 273, НК) и отношенията, свързани с правилното функциониране на държавните органи (чл. 284а, НК). По чл. 284а субектът на престъплението е длъжностно лице от състава на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на българските граждани към ДС и разузнавателните служби на БНА или е служител в администрацията на тази комисия. В хипотезата на чл. 273 пък не става дума за начина, по който са придобити сведенията за принадлежност към ДС или разузнавателните служби на БНА, които са противозаконно разгласени. Двата текста – на чл. 273 и чл. 284а от НК практически се припокриват и единствената разлика е особеното качество на субекта по чл. 284а от НК.

3. Третата група престъпления включва действията, насочени към произвеждане, използване, продажба или държане без надлежно разрешение на специално техническо средство, предназначено за негласно събиране на информация – чл. 339а, НК. Както се вижда тук, насоката в търсенето на наказателна отговорност е към техническите средства и от състава е изключена информацията, която субектът евентуално е придобил в резултат от използване на техниката. Може да се направи заключение, че тя може да бъде употребена за изнудване, измама или други престъпления, в които случаи ще е налице реална съвкупност между чл. 339а от НК и престъплението, осъществено с така събраната информация. Но все пак е странно, че притежаването и използването на неразрешено техническо средство е престъпно, а въпросът за събраните сведения не е уреден в НК.

4. В четвъртата група престъпления се обособяват тези състави, при които законодателят е използвал понятието "специално разузнавателно средство" – чл. 145а, чл. 284в и чл. 287а, т. 4 от НК. Тук следва да се добави и разпоредбата на чл. 12б от Общата част на НК.

Настоящото изследване ще се спре именно върху престъпните посегателства от тази четвърта група, които установяват наказателна отговорност за използването на СРС.

---

[1] В нормата на чл. 148а, НК съществува едно логическо несъответствие – от текста може да се заключи, че информацията от архива на МВР е вярна. Тогава как се засягат честта и достойнството, при положение, че по аргумент за противното от чл. 147, ал. 2 истината не уронва престижа и не засяга доброто име по престъпен и непозволен начин. Следователно противозаконното придобиване и разпространяване на информация от архива на МВР следва да бъде не престъпление против личността, а по-скоро против реда на управление и тук информацията трябва да се третира като предмет на престъплението.

Понятието за СРС е дефинирано в чл. 2 от ЗСРС като технически средства и оперативните способи за тяхното прилагане, които се използват за изготвяне на веществени доказателствени средства

Основните характеристики на престъпните състави от НК, съдържащи това понятие са най-общо следните:

Това са сравнително нови текстове, приемането им е свързано с влизането в сила на ЗСРС: най-старите са от 1997 г. – чл. 145а и 287а (ЗИДНК, ДВ, бр. 62 от 1997 г.), следва чл. 284в (ЗИДНК, ДВ, бр. 27 от 2009 г.), а най-отскоро е разпоредбата на чл. 12б (ЗИДНК, ДВ, бр. 32 от 2010 г.).

Прави впечатление, че съставите са подредени систематично в различни глави на НК и следователно, обектът на защита са различни обществени отношения. Чл.145а се намира в Глава 2 „Престъпления против личността" и защитава по-конкретно правото на запазване на определени обстоятелства в тайна. Чл. 284в е в Раздел II от Глава 8 на НК, озаглавена „Престъпления против дейността на държавни органи, обществени организации и лица, изпълняващи публични функции" и касае правилното и законосъобразно функциониране на органите на държавна власт и управление. В същата Глава 8 е и чл. 287а, но в Раздел III „Престъпления против правосъдието". Следователно, макар и да са обединени от факта, че елемент от обективната страна на тези състави е използването на СРС, говорим за различни посегателства, насочени към специфични обекти.

Следва също да се отбележи, че за съжаление по тези състави липсва практика, макар и от време на време да се повдига въпросът за неправомерно използване на СРС или информация, придобита по този начин, което възпрепятства едно по-обстойно и практически издържано изследване.

Накрая, редица проблеми създава и много важният въпрос за отношението на тези състави към други норми от НК.

С оглед решаването на множеството теоретични и практически проблеми, свързани с горепосочените разпоредби, от голямо значение е тяхното подробно изследване от обективна и субективна страна:

1. Чл. 145а от НК:

Обект са отношенията, свързани с правото на личността да запазва определени обстоятелства в тайна. Това е и причината текстът да бъде поместен в Раздел VI – „Издаване на чужда тайна" на Глава 2 – „Престъпления против личността". Проф. Ал. Стойнов твърди, че непосредствен обект са "отношенията, осигуряващи запазването в тайна на данни и факти, събрани по реда и при условията, уредени в ЗСРС" [2]. В бел. под линия той посочва, че ако така се формулира обектът, то мястото на нормата е по-скоро в Раздел III „Престъпления против правосъдието" на Глава 8 от НК. Можем да приемем, че поставяйки тази норма именно в Раздел VI, идеята на законодателя е била да бъде създадена една по-тежко наказуема хипотеза на издаването на чужда тайна,

[2] **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Престъпления против правата на човека. Второ издание. С., Ciela, 2006 г., стр. 171.

поради факта на особения ред за събиране на информацията (чрез използването на СРС), и особеното й предназначение – за опазване на националната сигурност или за целите на наказателното производство.

Обективна страна: Предмет на престъплението по чл. 145а от НК е информация, събрана чрез използване на СРС, която се отнася до действителни факти и обстоятелства и не е необходимо тя да е позоряща.[3] Информацията е събрана по предвидения от ЗСРС ред и от съответните оправомощени лица. В този случай основанието за търсене на наказателна отговорност е това, че получената информация се използва за постигането на някакви други цели. Тези цели могат да бъдат най-различни като например разпространяване (включително чрез медии) на информацията, ако тя е интересна с оглед обществения образ на засегнатото лице; използване на информацията като средство за мотивиране при изнудване или като средство за мотивиране при подкуп посредством изнудване; като предмет на сделка „информация за продан"; за мотивиране към съучастие в друго престъпление и др.

Общо взето е много рядка ситуацията на използване на информация без основание и без намерение да се постигне друг, по-далечен резултат. Т. е. това не са престъпления, които могат да бъдат извършени „сами за себе си". Целта им е да се въздейства върху свободата на волята, за да се постигне някакво друго действие от страна на засегнатия от информацията.

Изпълнителното деяние на разглежданото престъпление е чрез действие – неправомерно използване, защото е извън предназначението, за което е събрана, и може да се изрази в разгласяване, публикуване, съобщаване на лицето, за което се отнася и т. н.[4]

Престъплението по чл. 145а от НК е на просто извършване – НК не изисква някакъв съставомерен резултат, т.е. ако вследствие на използването на информацията е настъпил някакъв противоправен резултат можем да мислим за реална съвкупност или поглъщане.

Субективна страна: с оглед факта, че информацията не се използва сама за себе си, а за постигането на по-далечна цел, следва че за осъществяване на разглежданото престъпление е необходим пряк умисъл.

От гледна точка на субективната страна следва да се добави, че би било обосновано да се помисли за законодателна промяна и добавяне на квалифициран състав на тази норма, обхващащ използването на въпросната информация с користна цел.

Субект: доколкото в разпоредбата на чл. 145а, ал. 2, НК се говори за длъжностно лице, можем да направим извода, че по основния състав субект може да бъде всяко наказателноотговорно лице. Остава отворен въпросът откъде и как това лице ще получи информацията. Това не трябва да е станало във връзка със службата, защото ако беше технически сътрудник без качест-

[3] Цит. съч,, стр. 172.
[4] Пак там, стр. 172.

вата на длъжностно лице, това пак трябва да е посочено, както е в ал. 2 на чл. 284 от НК.

2. Чл. 287а, т. 4 от НК:

Обект на това престъпно посегателство са обществените отношения, свързани с правилното и законосъобразно решаване на граждански и наказателни дела и реализирането на правата и интересите на гражданите пред органите на съдебната власт.

От **обективна страна** няма разлика с текста на чл. 145а от НК. В чл. 287а, т. 4, НК е употребен изразът "неправомерно", а в чл. 145а се посочва, че информацията се използва "извън предназначението й за опазване на националната сигурност или за целите на наказателното производство", но доколкото в ЗСРС използването на СРС се оправдава именно с тези цели, само тяхното преследване прави използването правомерно, следователно в чл. 287а, т. 4 по друг начин е изразена същата идея.

Престъплението е също на просто извършване, защото не е предвиден съставомерен резултат.

Недоглеждането относно качествата на **субекта** тук важи дори в още по-голяма степен, отколкото в чл. 145а от НК, защото тези технически записи не могат да бъдат изготвени от когото и да е или най-малкото трябва да се предвиди и по-тежко наказуем състав, ако са изготвени от технически сътрудник.

Това, което отличава двата горепосочени състава е **субективната страна** поради наличието на специална цел в разпоредбата на чл. 287а т.4, НК – да се заблуди орган на съдебната власт. Това може да бъде както съд, така и орган на досъдебното производство.

Известно недоумение буди обстоятелството, че в случая СРС са използвани по законоустановения ред от компетентен орган и как тогава информацията, придобита с тях може да се използва неправомерно за да се заблудят съдебните органи. Още повече, че в чл. 287а т. 1-3, НК се говори за манипулиране, унищожаване или изготвяне на неистински технически записи , а в т. 4 става дума за неправомерно използване, без да се посочва в какво точно се изразява то.

Чл. 284в от НК:

Обект на престъплението е правилното и законосъобразно функциониране на органите на държавна власт и управление. Съставът се намира в Раздел II „Престъпления по служба" на Гл. 8. Предвид обстоятелството, че се касае за специфична сфера на дейност – използването на СРС, можем да направим заключение, че това е специален състав по отношение на чл. 282 от НК.

От обективна страна законът предвижда четири възможни форми на изпълнително деяние: да се разреши или разпореди използването на СРС, да се прилагат СРС и накрая – да се съхранява информация, получена чрез тях.

Всичко това трябва да е извършено противозаконно, т.е. – на първо място в нарушение на предвидения от ЗСРС ред. Нормата е описателно-бланкет-

на, защото за да се изпълни с конкретно съдържание трябва да се вземат предвид съответните текстове от ЗСРС. В този ред на мисли може да се помисли и за Правилник за прилагането на ЗСРС с цел по-детайлна законодателна уредба.

Друга форма на противозаконно използване на СРС би могла да бъде и при несъобразяване с целите на прилагането на тези средства (напр. ако едно лице подслушва без намерение да изготвя веществени доказателствени средства и когато това не се налага от съображения за национална сигурност).

От **субективна страна** деянието е умишлено, при това ако говорим за нарушаване на реда за издаване на разрешение или за съхраняването, можем да обсъждаме хипотезата на евентуален умисъл, но ако се злоупотребява – мислим е само прекият умисъл.

Тук липсват характерните за този раздел цели – да се набави за себе си или за другиго противозаконна облага или да се причини другиму вреда, но макар и да не са елемент от състава, тяхното наличие е много вероятно, когато деянието е осъществено при пряк умисъл и може да се вземе предвид при определяне на наказанието.

Субект: в НК се посочва, че това е "длъжностно лице". Предвид разпоредбата на чл. 93, точка 1 от НК, може да се заключи, че това е лицето по буква "а" – изпълняващо служба в държавно учреждение, тъй като характеристиката на лицата, обхванати от буква "б" категорично не позволява да се мисли, че те могат да извършват каквито и да било действия, свързани с прилагането на СРС.

По въпроса за субекта на престъплението по чл. 284в от НК обаче има определени специфики, които също следва да се извлекат от ЗСРС и които конкретизират субекта: кой издава разрешение или разпореждане за използване на СРС; кой ги прилага и кой съхранява получената информация.

3. Накрая, особен интерес представлява разпоредбата на чл. 12б от НК:

На първо място следва да се отбележи, че систематично тя се намира в Общата част от НК, Глава II „Престъпление".

По същество с тази норма в НК се въвежда ново изключващо обществената опасност обстоятелство (заедно с нормите на чл. 12, 12а, 13 и 13а от НК).

Съгласно тази разпоредба не е общественоопасно деянието, извършено от служител под прикритие, който е действал в рамките на определените му правомощия по закон.

Липсата на обществена опасност означава, че макар и да са довели до настъпването на отрицателни изменения в материалната или социалната действителност, по-важни обществени интереси обосновават жертването на

иначе защитени обществени отношения.[5] От гледна точка на правната им оценка тези действия са правомерни и за тях не се носи нито наказателна, нито гражданска отговорност.

Съществено е, че за разлика от нормите, описващи другите изключващи обществената опасност обстоятелства, в които е дадено конкретно описание на извънредната ситуация, характера на извършените действия, последиците и условията за правомерност, текстът на чл 12б има бланкетен характер – за да може да се определи правомерността на действията е необходимо да се изясни съдържанието на дейността на служителя под прикритие, описано в чл. 10в от ЗСРС. От тази разпоредба следва, че служителят под прикритие е оправомощен да установи или поддържа контакти с контролирано лице, за да получи или разкрие информация за извършването на тежко умишлено престъпление или за организацията на престъпна дейност. В чл. 10б на същия закон се посочва и правомощието на служителя под прикритие да сключва привидни сделки пак с цел да се разкрие престъпна дейност.

Така както общо е описана в ЗСРС дейността на служителя под прикритие, трудно може да се предположи какви са тези общественоопасни занимания, които се нуждаят от специалната закрила на чл. 12б от НК. Нито влизането в контакт с когото и да било, нито сключването на сделка, независимо дали привидна или не може да разкрие достатъчно висока степен на обществена опасност, за да търсим специално изключващо общественоопасния характер на деянието обстоятелство.

Може да се предположи, че тук се премълчава тази част от действията на служителя под прикритие, която действително може да доведе до общественоопасни последици – напр. подбуждане към престъпление или извършване на престъпление от самия служител. От своя страна, предприемайки този бланкетен начин за определяне правомерността на действията НК се поставя в тежкото положение да не може да предложи на практиката солидни критерии при решаване на конкретните казуси. От това следва, че или решаването на проблемите ще бъде крайно рестриктивно, или обратното – че каквото и да направи служителят все ще се приема за правомерно. И в двата случая сериозно страда основния в наказателното право принцип на законоустановеност.

В заключение на настоящото изследване трябва да се изтъкне, че актуалната редакция на нормите в НК, касаещи използването на СРС, както и липсата на съдебна практика в тази насока ще създадат редица проблеми за ефективното им прилагане и за защита правата на гражданите.

---

[5] Вж. **Ненов, Ив.** Наказателно право. Обща част. С., Наука и изкуство, 1972, стр. 292, както и **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част. С., Ciela, 1999 г., стр. 294-295.

РЕЗЮМЕ

Использование специальных методов расследования становится все более популярным в последнее время, потому что современная преступность нуждается адекватном противодействием. В то же время использование этых методов ставит ряд практических и теоретических проблем в разных правныx отраслов – уголовное право, уголовный процесс, конституционное право, поскольком эти методы затрагивают основние права человека.

Центром настоящего исследования является анализ болгарского уголовного законодательства, регламентирующего эту проблематику.

Это очень важно в связи с тем, что эти нормы являются частью огромного комплекса норм, направленных на охрану прав человека.

SUMMARY

The use of the special means of surveillance is getting more and more popular in the last years, because the modern criminality needs its adequate resistance by the authorities. The use of these special means creates lots of theoretical and practical problems in different legal branches – Constitutional law, Criminal procedure, Criminal law, etc., because it offends basic human rights.

The point of this research is the legislation of the crimes, connected with the use of special means of surveillance in the Bulgarian Penal Code.

This is very important, because it is a part of the big problem, concerning protection of human rights and we must say the Bulgarian legislation in this direction needs to be examined in detail and improved.